

közösen fenntartott városi iskolák a XIV–XVI. században már nem kizárólagosan papképző intézmények. Nemesek, jobbágyok és polgárok gyermekei egyaránt tanultak az iskolák falai között. A növendékek nemcsak latinnal foglalkoztak, hanem a magyar szövegek olvasását is megtanulták. Ezenkívül magyar énekek éneklése is beletartozott tananyagukba.

A magyarországi fiatalok XIV–XV. századi sűrű külföldi egyetemre járása több vonatkozásban is igen jelentős a magyar pedagógia-történet szempontjából. Egyik eredménye, hogy komoly mértékben megváltoztatta hazai világi értelmiségi rétegünk összetételét. Am ennél is fontosabb az a szabad, egyéni véleményre alapozott gondolkodásmód, amit hazahoztak. Lényegében ez készítette elő a talajt a reformáció számára.

A török hódoltság idején a területi szétszakítottság mellett az iskolaügyet is a vallási megosztottság jellemzi. Az új vallási eszmékkel elsősorban a királyi városok – jelentős részben erős, gazdag, német nyelvű – polgársága rokonszenvezett, de rohamosan terjedt a mezővárosokban és a jobbágyok körében is. Ennek következtében az 1550-es évek elejére protestáns kézbe került a legtöbb hazai város és mezőváros iskolájának vezetése. Ebben az időben jött létre a kollégium típusú iskola, mely teljes mértékben kielégítette mind a nemesség, mind a polgárság művelődési igényét. Alapvető céljuk megbízható és pontos latin nyelvtudást, s ehhez kapcsolódó, vallásos színvonalú klasszikus-humanisztikus műveltséget adni. E korszak forrásanyaga már erőteljesen kibővült. A szerző igen sokat merített az egyháztörténelmi jegyzőkönyvekből. Egy-egy területről ezek teljes egészükben megmaradtak. Segítségükkel az iskolatípusok modellje is megszerkeszthető volt. E forrásadta lehetőséget a szerző mélyreható módon (és elsőként is) alaposan kiaknáta.

Az ellenreformáció – elsősorban a jezsuiták eszközt nem válogató, céltudatos törekvése – következtében 1635-ben megnyílt a nagyszombati egyetem, a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem őse. A tanításból azonban a többi rend (piaristák, premonstreiek, domonkosok, bencések, ferencesek) is kivette részét, de kissé később és kisebb számban alapítanak csak iskolákat. Az 1674-es esztendő végzetes csapást jelentett a protestáns iskolák számára. Az egyetemlegesen felségértéssel vádolt evangélikus és református prédikátorokat – akik közül többen iskolaigazgatók és tanárok voltak – gályarabságra ítélik. A hazai protestáns közösségek az erőszakos beavatkozás következtében szétzilálódtak, s már nem volt akadálya a korábban is hangzottatott katolikus követelések megvalósításának. A Habsburg abszolútizmus törvények sorával, tehát politikai eszközökkel, segítette a katolikus előretörést.

A XVII. század utolsó évtizedeitől kezdve felekezeti arányaiban átalakított, ugyanakkor területileg szélesebb közoktatási szervezetben folyt a hazai ifjúság oktatása-nevelése. Az 1760-as évek közepén új szakasz kezdődik, mert a felvilágosult abszolútizmus egyre erőteljesebb érdeklődést mutat az iskolaügy iránt. Az államhatalom ekkor tette meg első lépéseit afelé, hogy az eddig teljesen egyházi-felekezeti jellegű iskolaügyet saját hatáskörébe vonja, megteremtve egyúttal az állami felügyelet alatt álló egységes iskolarendszer kereteit. E folyamat betetőzéseként látott napvilágot – első ízben a magyar iskolák történetében – az egységes állami szabályzat: az 1777-ben kiadott Ratio Educationis, mely teljesen új szakaszt nyitott hazai oktatásunk történetében. A szerző eddigi követi nyomon az eseményeket.

Mészáros István monográfiája minden eddiginél alaposabb forrással, széles látókörrel, a nemzetközi áramlatokba ágyazva tárgyalja művelődéstörténetünk egyik legfontosabb, mindenkit érintő ágát: hazai iskolaügyünk történetét. Világos okfejtése, közérthető nyelvezete alapvető kézikönyveink sorába emeli, melyet felsőoktatásunk diákjai, tanárai egyaránt haszonnal fognak forgatni a következő évtizedekben.

Budapest, 1981. Akadémiai K. 671. l.

Kőbégi Mibály

V. P. Felicina, Ju. E. Proborov:

RUSSZKIJE POSZLOVICI, POGOVORKI
I KRILATIJE VIRAZSENYIJA
LINGVOSZTRANOVEDCSSEZKIJ
SZLOVAR' POD. RED.
E. M. VERESCSAGINA
I V. G. KOSZTOMAROVA

(Izd-vo „Russzkij Jazik” Moszkva, 1979.)

A nevelésközpontú nyelvoktatás szempontjából nagy jelentősége van az országismereti elemek helyes felhasználásának. Az országismeret nagy egészéből a nyelvi tényezőknek különösen fontos jelentősége van, mivel a nyelv egy nép kultúrájának, történelmi fejlődésének a hordozója, terméke és ihletője is. A nyelvnek, főleg a lexikának, sok olyan eleme van, amelyek az iskolai nyelvoktatás keretei közt is alkalmasak az országismereti tudnivalók nyújtására. Az ilyen nyelvi elemek között különösen fontos szerepet játszanak az ún. „nyelvi aforizmusok” – a szólások, közmondások és a szállóigék, amelyekben rögzítődtek, megőrződtek és nemzedékről nemzedékre szálltak egy-egy nép történelmének eseményei, életmódja, szokásai, tapasztalata, társadalmi rendszere, kultúrája, a népet körülvevő természeti környezet sajátosságai.

A moszkvai Puskin Orosz Nyelvi Intézet

munkatársai által szerkesztett nyelvészeti országismereti szótársorozat második kötete.

(Első kötet: *M. A. Dnyenyiszova: Lingvoszotranovedcseskij szlovar' Narodnoje obrazovanyije v SZSZSZR. Izd-vo „Russzkij Jazik” Moszkva, 1978.)*

amely kissé megkésve érkezett el hozzánk, ezen sajátos klisék, a szólások, közmondások és szállóigék nemzeti-kulturális szemantikáját tárgják fel azok számára, akik az orosz nyelvet, mint idegen nyelvet tanulják.

A szótár előszóból, egy bevezető tanulmányból, a szótár használatával kapcsolatos útmutatóból és két főrészből áll: az első rész „*Russzkije poszlovici i pogovorki* (a szerző – *V. P. Felicina*), a második rész „*Russzkije kritatije virazsenyija* (a szerző – *Ju. E. Proborov*). A szótár mindkét részét függelék zárja le.

A rövid előszó után a szótárt *V. G. Koztomarov* és *E. M. Verescsagin*, az országismereti szótársorozat szerkesztőinek tanulmánya vezet be, akik nevéhez szorosan hozzáfűződik az országismeret, többek között a nyelvészeti országismeret, mint új önálló tudományág kialakulása. Tanulmányukban a szerzők részletesen elemzik a szólások, a közmondások és a szállóigék, mint nyelvi klisék sajátosságait és azok szótárakban, nyelvészeti országismereti szempontból történő leírását. A szerzők szerint a nyelvi klisék országismereti tartalmának értéke egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a szólások, a közmondások és a szállóigék egy-egy nép kultúráját komplex módon, minden egyes alkotóelemükkel együttesen, egy felbonthatlan egységes jelként tükrözik vissza, másrészt az aforizmusok egy adott nép nemzeti kultúrájának sajátosságait minden egyes alkotóelemükkel külön-külön is megjelenítik. Így például a „*В Тулу со своим самоваром не ездят*” orosz szólás a következő logikai tartalommal rendelkezik: „nem érdemes magunkkal vinni azt, amiben anélkül is bővelkedik az a hely, ahová utazunk”. Nemzeti jelleggel bír a toponímia (Тула), a realia (самовар), maga a szólás szó szerinti jelentésében pedig azon a minden orosz anyanyelvű számára közismert háttérismereten nyugszik, hogy a forradalom előtt a legjobb számavárokat Tula városában készítették, és Tula volt a számavárkészítés központja.

A szerzők különösen kiemelik az aforizmusok országismereti szempontból egyik legértékesebb alkotóelemének, az ún. *ekvivalens nélküli szavaknak* jelentőségét. A szótárban szereplő szólásokban, közmondásokban és szállóigékben előforduló minden egyes ekvivalens nélküli szó jelentését a szótár szerzői külön megmagyarázzák. Külön magyarázatot fűznek, többek között az orosz tulajdonnevekhez, az állatok neveihez és a földrajzi nevekhez is.

A szótár első része (a szerző – *V. P. Felicina*) azokat a leggyakrabban használatos orosz szólásokat, közmondásokat tartalmazza (össze-

sen 286-ot), amelyek az orosz nép történelmét, kultúráját, életmódját és szokásait tükrözik vissza. A szótár második részében (a szerző – *Ju. E. Proborov*) a legismertebb és országismereti szempontból a legértékesebb orosz szállóigék gyűjteménye képezi (összesen 178).

Az egyes szócikkek felépítése a következő:

1. A szólások, közmondások, szállóigék és azok variánsai első szavuk kezdőbetűjének sorrendjében következnek. A szólásban, közmondásokban és a szállóigékben szereplő minden egyes szón fel van tünterve a hangsúly.

2. A szólások, közmondások és szállóigék után a nem orosz anyanyelvűek számára nehezen érthető ekvivalens nélküli vagy tájleltű szók és a ritkán használatos archaizmusok magyarázata következik. Ezek a szavak rendszerint országismereti kommentárokon kívül grammatikai és stilisztikai kommentárokkal is ellátnak látva.

3. Ez után következnek az aforizmusokban visszatükröződő, az orosz nép történelmének eseményeivel, életmódjával, szokásaival kapcsolatos nyelvészeti országismereti információ leírása.

4. Majd az aforizmus szó szerinti vagy átvitt jelentésének feltárása következik. A szó szerinti jelentéssel bíró aforizmusokat, ha alkotóelemük megértése a nem orosz anyanyelvűek számára nem okoz nehézségeket, a szerzők külön nem magyarázzák. Ellenben, ha az aforizmus több jelentéssel bír, mindegyik jelentést külön-külön is megmagyaráznak.

5. A következőkben a szerzők az aforizmusok situatív alkalmazását írják le. Az érdeklődő pontos tájékoztatást kap arról, hogy az adott aforizmus hol, mikor, milyen célból, a nyelv melyik stilisztikai rétegében kerül alkalmazásra.

6. A situatív jellemzés után a szerzők szépirodalmi művekből vett példákon keresztül illusztrálják a szólások, közmondások és a szállóigék konkrét situációkban történő alkalmazását.

Illusztrációként az egyes szócikkek felépítésére hadd álljon itt a következő példa:

В ТУЛУ

СО СВОИМ САМОВАРОМ

НЕ ЕЗДЯТ

Тула — крупный промышленный город недалеко от Москвы, старейший центр металлургии. До революции славился производством оружия и металлических изделий домашнего обихода, в частности, самоваров.

Самовар — Металлический сосуд для кипячения воды. Внутри сосуда расположена точка в виде трубы, его отводят в дымоход, если самовар греют в помещении. На Руси самовар был обязательным предметом домашнего обихода каждой семьи. Сейчас вы-

пускаются электрические самовары, имеющие форму старинных, но нагрев воды в них производится от электрической сети.

С собой не следует брать то, чем славится то место, куда направляются.

Говорится в шутку, когда бдруст с собой то, что легко можно найти там, куда едут.

— Ты сейчас едешь на дачу? — Да, но мне ещё надо купить цветы. — Зачем же везти на дачу цветы?

В Тулу со своим самоваром не ездят.

A szótár mindkét részéhez külön függelék járul, amelyben előbb tematikus, majd alfabetikus sorrendben fel van tüntetve a szótárban szereplő minden egyes aforizmus. Mindkét függelék az aforizmusokat alkotó szavak alfabetikus sorrendbe szedett jegyzéke zárja. A szótárhoz járuló függelékek nagyban elősegítik a bennünket érdeklő szolás, közmondás vagy szállóige mielőbbi megtalálását.

A szótár értékeiből mit sem veszít amiatt, hogy a benne szereplő némely szolás, közmondás és szállóige közhasználatúságát, elterjedtségét, országismereti értékességét illetően néha kétségeink támadnak.

Mindezek alapján elsősorban azon orosz-nyelv-tanár kollégáim figyelmébe ajánlom ezt a szótárt, akik érdeklődnek a frazeológia és az országismeret iránt; s remélem, hogy haszonnal forgathatják majd a nyelvoktatás minden szintjén.

A szótár alapul szolgálhat egy orosz-magyar, magyar-orosz nyelvészeti országismereti jellegű frazeológiai szótár szerkesztéséhez is.

Dr. Györke Zoltán

Dr. Göllész Viktor:

A FEJLŐDÉSTAN ALAPJAI

E tankönyvet a szerző, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola hallgatói részére írta. Az ember egyedfejlődésének első szakaszát, a méhen belüli fejlődés mozzanatait tárgyalja, természetesen sajátos szempontból – a gyógypedagógiának megfelelően – a fejlődés rendellenességeit mutatja be, annak későbbi következményeivel együtt. A fejlődési rendellenességek értékeléséhez megismertet a normális fejlődés menetével is.

A tankönyv első, bevezető fejezetében a fejlődés fogalmát és szakaszait értelmezi.

A második fejezetben a fejlődést előkészítő szakaszokkal, a szaporító szervek anatómiájával és élettanával, a megtermékenyítés folyamatával foglalkozik. A harmadik fejezetben

a megtermékenyítés folyamatának logikus folytatásaként örökléstani alapfogalmakkal ismertet meg.

A Blastogenesis c. fejezetben a megtermékenyítést követő fejlődést tárgyalja a primitív szervek megjelenéséig, az organogenesis során a szervek fejlődését jellemzi. A következő három fejezetben a terhesség-szülés-ikerterhesség folyamatával ismerkedhetünk meg. Az utolsó két fejezetben a születés utáni fejlődést és rendellenességeit mutatja be.

Azért ismertettem röviden a tankönyv biológiai ismeretanyagát, hogy ne érje meglepetés a tankönyvet elolvadni szándékozót; mivel sajátos területét tárgyalja a biológiának, úgy tűnik, az általános iskola „élővilág” tananyagához vajmi kevés köze van. Hogy mégis figyelmébe ajánlom a biológus kollégáknak, azt az új biológia tanterv ismeretanyaga indokolja.

A 7. osztályos kísérleti tankönyv: Az ember szaporodása, Az ember egyedfejlődése c. anyag feldolgozásához nagy segítséget adhat a tanárnak.

Az orvosbiológiai szakkönyvek nehéz, szak kifejezésekkel teli nyelvezetét nem minden biológus kolléga tudja feldolgozni, illetve megértése időigényes. A Fejlődés alapjai c. tankönyv egyik nagy előnye, hogy a szakkifejezések magyarul is közli, érthető, világos, egyértelmű a megfogalmazása, így jól forgathatja a szakkönyvekben kevésbé jártas is. Nagyon gazdag képanyagot tartalmaz, ábrái jól elmezhetők.

Talán még nagyobb segítséget tud nyújtani a kísérleti 8. osztályos tankönyv örökléstani anyagához. Ez a fejezet (mármint a kísérleti tankönyvé) a legvitatottabb, a kollégáknak is új. Az alapok lerakásához – melyre az általános iskola vállalkozhat – elengedhetetlenül fontos az örökléstani fogalmak pontos ismerete, tisztázása tanárok számára is. A Fejlődés tan alapjai c. könyv „Örökléstani alapfogalmak” c. fejezete kiválóan megfelel erre a célra: külön oldalt szentel az örökléstani fogalmak, nevezéktan ismertetésére.

A könyv számtalan érdekességet is tárgyal, jó példákat közöl és mutat be képekkel a különböző fejlődési rendellenességekről. A fentiek alapján ajánlom figyelmükbe ezt a jól hasznosítható, értelmesen megírt könyvet. A nem szakos kollégák számára is érdekes művelődési anyagot képezhet, arról nem is beszélve, hogy bármikor szembe találhatjuk magunkat iskolai tevékenységünk során (szerencsére egyre ritkábban) fejlődési rendellenességgel.

Tankönyvkiadó, Bp. 1981.

Szolnoky Jenő